

Kleine grote geschiedenis

De belle époque van Blankenberge
en de boeken van Raymond Brulez

Raymond Brulez was een kind van de belle époque. In 1895 werd hij als jongste zoon van een Blankenbergse gemeentesecretaris geboren in het hotel-pension van zijn moeder – Maison Brulez-D'Hondt werd het 'huis te Borgen' in zijn boeken. Na de voortijdige dood van vader Brulez in 1906 verhuisde het gezin naar Watermaal bij Brussel. In de Vlaamse literatuur van het interbellum maakte Raymond Brulez naam met de korte roman André Terval. Inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid (1930) en de verhalenbundel Sheherazade of Literatuur als losprijs (1932). Zijn hoofdwerk is de vierdelige cyclus Mijn woningen (1950-1955), waarvan het eerste deel, Het huis te Borgen, in 1951 werd bekroond met de Staatsprijs voor verhalend proza. Mijn woningen is meer dan een geromantiseerde autobiografie. Naar aanleiding van de heruitgave in één boekdeel (1997) noemde Benno Barnard de cyclus: 'Meer dan wat ook het belangrijkste, betrouwbaarste en ontroerendste ooggetuigenverslag van de eerste helft van de twintigste eeuw in Vlaanderen.'¹ Meer dan dankbaar materiaal voor biograaf Joris van Parys om na zijn boeken over de anarchistische wereldverbeteraar Frans Masereel² en de onafhankelijke liberaal Cyriel Buysse³, het levensverhaal van de niet minder vrijmoedige scepticus Raymond Brulez, de 'Vlaamse Voltaire', te reconstrueren, als sluitstuk van een triptiek die de grenzen tussen literaire biografie en cultuurgeschiedenis verschuift.⁴ Deze bijdrage is een voorstudie voor de eerste hoofdstukken van die biografie.

◀ Het gezin Brulez rond 1905. Van links naar rechts, staand: moeder Hélène D'Hondt, zonen Raymond, Fernand en Lucien; zittend: dochter Micheline en vader Charles Brulez. De oudste zoon Georges ontbreekt op de foto. (privécollectie erven Brulez)

Niet zonder risico bestijgen badgasten in de zomers van de vroege jaren 1840 de houten trap naar het plankier dat in het jonge badplaatsje Blankenberghe dienstdoet als strandpromenade – nauwelijks vijftig meter lang en aanvankelijk nog geen anderhalve meter breed. In de jaren 1850 raken dames in hoepelrokken zelfs op de intussen verbrede promenade nog verwickeld in gecompliceerde manoeuvres wanneer ze proberen elkaar te kruisen zonder een voet in het duinzand te zetten.⁵ Een andere bron van irritatie, meldt het krantje *Le Phare de Blankenberghe*, zijn de niet te voorkomen confrontaties met het vissersvolk dat zich 's zaterdags en 's zondags komt vergapen aan de statige toiletten. Voor de chique clientèle van de eerste badhotels is het een verademing dat de promenade na 1860 wordt vervangen door een twintig meter brede stenen wandeldijk die twee kilometer lang zal worden.

In 1888 al schrijft Jean d'Ardenne in het Blankenbergse hoofdstukje van zijn *Guide illustré de la Côte de Flandre*: 'La ligue des villas et des hôtels s'allonge en face de la mer, d'un bout à l'autre de la digue: maintenant il n'y a plus de vides; le dernier, vers le phare, vient d'être comblé par la construction d'une vingtaine de villas nouvelles.'⁶

De meest prestigieuze constructies op de Zeedijk zijn vanaf 1886 het nieuwe Casino, dat met zijn somptueuze salons, zijn balzaal en feest- en concertzaal nauwelijks onderdoet voor de grandeur van het Oostendse Kursaal, en vanaf de zomer van 1894 de elegante Pier waarop de badgasten vijftien meter boven de branding een paar honderd meter de zee in kunnen wandelen. In het Frans – destijds ook in Vlaanderen de omgangstaal van de bourgeoisie – doet gemeentesecretaris Charles Brulez, de vader van Raymond, op 11 april 1894 in een brief aan zijn zus Alida in Brussel uitvoerig verslag van de spectaculaire ontwikkelingen. In Blankenberghe is alles zo snel aan het veranderen, schrijft hij, dat ze de stad binnenkort nog nauwelijks zal herkennen. Niet alleen het straatbeeld, ook het strandbeeld ondergaat een metamorfose:

'Il y a encore autre chose que vous ne reconnaîtrez plus et c'est la plage. On y construit en ce moment une attraction qui n'existe pas encore en Belgique et qui va damer le pion à pas mal de stations balnéaires. Je veux parler d'un Pier en fer qui s'avancera à 350 mètres en mer et au bout duquel s'élèvera un palais de cristal de 3600 mètres carrés dans lequel il y aura un café, un restaurant, une salle de concerts, une salle de bal, une salle de jeux et un salon de lecture. [...] L'inauguration aura lieu le 15 juillet prochain. Il y aura ici à cette occasion des fêtes comme Blankenberghe n'en a jamais vu. Le Roi a promis d'honorer l'inauguration de sa présence. Ce pier sera éclairé le soir à la lumière électrique et comme les machines électriques seront inoccupées le jour on compte les utiliser pour la mise en circulation d'un petit chemin de fer électrique qui ferait le tour du Pier du matin au soir. Nous aurons probablement aussi un vélodrome pour la saison prochaine, ce qui nous permettra d'attirer ici tous les vélocipédistes – et ils sont déjà légion qui peuvent se payer une villégiature quelconque. Nos égouts dont on a parlé depuis 20 ans

sont en pleine voie d'exécution et notre distribution d'eau va suivre incessamment. Enfin la ville ouvre encore deux superbes rues et vient en outre de voter un plan pour la mise en valeur de toute la partie ouest du territoire, plan qui comporte la création d'une douzaine de nouvelles rues. N'est-il pas vrai que vous courez le risque de ne pas vous y reconnaître?'⁷

De beau monde die in de zomeravonden van de belle époque voorbij het Casino, de hotels en de villa's op de eerste elektrisch verlichte Zeedijk in Europa flaneert, kan zich in een mondaine badstad wanen. Hôtel du Pavillon des Princes, Hôtel de Venise, Hôtel de l'Océan, Hôtel de l'Univers: stuk voor stuk namen die doen vergeten dat een paar honderd meter achter de rij monumentale façades en kokette gevels de lege vlakte van het Vlaamse polderland ligt. Op de Zeedijk worden de avonden ingeluid met een vast ritueel:

'Even voor zeven uur 's avonds begon een klokje te luiden in een hotel dat het dichtst bij de Pier was gelegen en dit geluid werd geleidelijk overgenomen door al de andere hotels langsheen de dijk tot aan het Hôtel du Phare. Op die vermaning verlieten alle badgasten gedwee het strand voor het stipte table d'hôte, als waren ze monniken geroepen naar de gemeenschappelijke refter. En, samen met dit geluid, werd ook de elektrische verlichting op de dijk aangestoken. Per groepen van drie klaarden de booglampen op met een geluid als snerpemde krekels. Doch, naast deze openbare verlichting, waren er voorname hotels die hun eigen elektriciteit produceerden, hetgeen een merkwaardige verscheidenheid van tinten leverde. Daar waar de belichting van het Hôtel du Kursaal melkig blauw scheen, was deze van het Hôtel du Rhin lichtgeel als Rijnwijn ...'⁸

In *De haven*, het derde deel van *Mijn woningen*, vertelt de Sibylla in het oorlogsvision *De ongenoemde* dat ze op de roulette niet méér kans maakt dan een gewone sterveling: 'Ware het anders, dan had ik allang de speelbank doen springen en logeerde ik niet in het tweede-rangs hotel Brulez-D'Hondt maar wel in Hotel Doggerbank.'⁹ Niet anders dan een aantal personages in de boeken van Brulez is het hotel met de fictieve naam Doggerbank een compositie, geïnspireerd op het Grand Hôtel de l'Océan van zijn 25 jaar oudere neef Gaston Goetghebeur en op het Grand Hôtel des Bains et des Familles met zijn vooroorlogse clientèle van hoogadelijke en vorstelijke gasten: van prinses Clémentine, de knappe jongste dochter van de Belgische koning Leopold II, tot de sjah van Perzië 'met zijn talrijke vrouwen [die] haast het hele hotel in beslag namen'.¹⁰ Het restaurant van Doggerbank is een etalage van de weelde waarin de geprivilegieerde klasse baadt:

'In het ruime restaurant van Hotel Doggerbank vormde ieder der vijftien ramen een tableau vivant. Aan de tafeltjes pronkten de heren in zwarte smoking, de dames in gepailletteerde lichtroze, lichtblauwe of lichtgele zij-

Het hotel-pension Maison Brulez-D'Hondt, het ouderlijk huis van Raymond Brulez op een hoek van de Kerkstraat en de Langestraat in Blankenberge. (privécollectie erven Brulez)

de. De bronzen tafellampjes – Hotel Doggerbank bezat zijn eigen generator – verspreidden een rijnwijnkleurig licht dat de donzen wangen der dames flatterde en de opgewekte blikken der heren een autoritaire glinstering schonk. Deze klaarte contrasteerde voornamelijk en oosters-wellustig met het blauwige booglampenlicht der lantaarnen, die over de dijkpromenade een noorderse ijzigheid verspreidden.

De glazen vitrines scheidde deze luxewereld van, maar vertoonden ze tevens aan het gemeen: de volksmensen die deze visioenen bewonderden met minder nijd dan instemming. Zoals de Trojanen, getroffen door de sublieme schoonheid van Helena, het goedkeurden dat duizenden van hun zonen het leven lieten ter wille van haar hartsgril, zo berustten de proletariërs in een sociale ordening, die hun wellicht het broodnodige onthield om enkele parasieten toe te laten het restaurant van Hotel Doggerbank om te toveren in een visioen van duizend-en-één-nacht.¹¹

Het sprookjesvisioen dooft uit zodra de laatste zomergasten eind september vertrekken naar het binnenland. 'In oktober verloren de hotelgevels hun gulden letters, als de bomen hun blaren,' zal Brulez zich herinneren, 'en de elektrische lantaarnen werden hun vruchten, de booglampen ontnomen. In een paar dagen tijd waren de villaterrassen met planken toegelukt, juist goed om er een affiche voor een carnaval op te plakken. Op de lege dijk schulpte weldra beregend en windgeplet zand.'¹²

Een wereldrecord

In zijn literaire memoires vertelt Raymond Brulez in 1969 dat hij als jonge knaap al belangstelling had voor politiek.¹³ Wellicht heeft hij die bijzondere interesse van zijn vader, die niet alleen meeleeft met de ruzies in de Blankenbergse gemeenteraad, maar ook met de echte oorlogen in het verre Mantsjoerije en Zuid-Afrika, waar van 1899 tot 1902 de tweede Boerenoorlog woedt. De solidariteit in Vlaanderen met de taalverwante Boeren in hun strijd tegen de Britse overmacht – de 'Jacks' ofte 'Djekken' – is groot, en de kleine Raymond wordt meegezogen in de emoties die zelfs oplaaien tijdens familiefeesten: daar wordt gezongen en gedronken op de gezondheid van president Kruger en zijn generaals, 'tot de dronkenschap de geestdriftigen neervelde'. In de carnavalstoet marcheren Raymond en zijn kameraadjes strijdlustig over de Zeedijk, 'gewapend met blikken geweren, gesnoerd in gordels losse patronen en gecoiffeerd met breedgerande vilten hoeden'. Ze houden 'de blik vastberaden gericht naar de zeeëinder. Mochten de Djekken een landing op ons Blankenbergse strand beramen, zo stond hen een bitter onthaal te wachten.'¹⁴

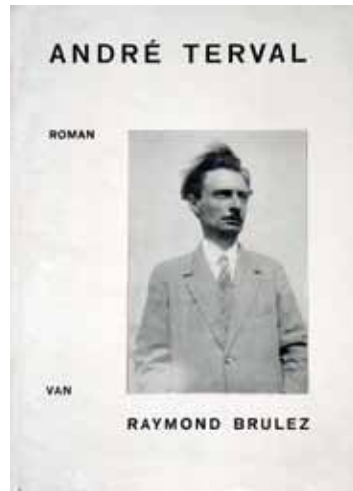
Tegen 1905 is de bouw van de Blankenbergse Pier helemaal voltooid.¹⁵ De pijlers onder het *palais de cristal* op het uiteinde van de 350 meter lange wandelbrug worden zelfs bij het laagste eb nog onspoeld door de golven, zodat het huisorkestje soms wordt overstemd door het gebruis en geklots van de branding in de diepte onder de plankenvloer. Als jongetje van negen zit Raymond naast zijn gouvernante en zijn zus Micheline ademloos te kijken naar Chinese goochelaars, naar Amerikaanse cakewalkdancers in spannende geruite colbertjes en enorme spitse halsboorden, en naar een 'madame Butterfly die, wanneer zij haar aria inzette: *Une fumée se lèvera, et c'est un beau navire!* ... niet wees naar een grijs toneeldecor, maar naar een écht schip: de Redstar-steamers, die wij, doorheen de glazen wanden van het paviljoen, de Scheldemonding zagen uitvaren, voor haar transatlantische reis.'¹⁶

Wat de elfjarige Lucien Brulez in september 1902 op een prentkaart te melden had aan zijn vier jaar jonger broertje Raymond dat bij een tante in Koolskamp logeerde, was toen nog Groot Nieuws: 'Beste Raymond. Het is kermis in Blankenberge! Er staat een groote molen met electriciteit, vier andere molens waaronder een velo-molen een schietkot en eene cirk, twee olikoekkotten en een groot wafelhuis, het waarzeggerskot' – enzovoort.¹⁷ Tegen 1910 zijn die traditionele kermisattracties overvleugeld door de uitvindingen van de nieuwe tijd:

'De tijd dat een uitvinding, die de zeden en gewoonten zo beslissend zou beïnvloeden, voor het eerst werd vertoond: de cinema deed zijn gesakkadeerde beelden trillen op een wit beddelaken dat op het strand tussen twee personen opgesteld stond, terwijl het projectieapparaat zijn snoet stak door de opene deur van een badkarretje. Het was de tijd dat een niet minder opzienbarende uitvinding: de vliegkunst te Blankenberge werd gedemonstreerd. Hélène Dutrieux, de eerste vliegenierster, gezeten in haar aeroplaan van bamboestokken en zeildoek, steeg in een prille Septembermorgen op van het strand, toerde rond de Halletoren van Brugge en streek weer neer op het strand; en dit tochtje betekende toen: een wereldrecord!¹⁸

Troonopvolgers

In de autobiografische roman *André Terval* (1930) van Brulez, zijn André en zijn vriend Paul in 1910, het jaar van de Wereldtentoonstelling in Brussel, toevallig getuige van de plechtige ontvangst van de Duitse keizer Wilhelm II door de Belgische koning Albert I. Na een bezoek aan de Koninklijke Bibliotheek stuiten de twee studenten in de buurt van het Koningsplein op de massa die keizer en koning tijdens hun intocht in een open landauer komt toejuichen:

Eerste druk van *André Terval*, 1930.

“Daar zie je de verwaande bruant! De keizer bij Gods genade!” schimpte Paul. “En of ze hem bewonderen al die onnozelaars, ter wille van de theatrale blikken doodskop op zijn huzarenmuts. Als ze echter vier en twintig uur in zijner majesteits keizerlijke garde zouden worden gedrild, dan zou hun geestdrift wel bekoelen!”¹⁹

Naar aanleiding van de Wereldtentoonstelling wordt Brussel door zowat alle gekroonde hoofden van Europa een vorstelijk bezoek waardig geacht, maar geen wordt met zo veel eer ontvangen als de 51-jarige Wilhelm II. In zijn hoedanigheid van Brussels correspondent van

de *Nieuwe Rotterdamse Courant* wijdt Karel van de Woestijne niet minder dan drie bijdragen aan het bezoek waarmee het keizerlijk echtpaar uit Berlijn de expositie van 25 tot 27 oktober vereert.²⁰ Hoewel het driedaagse bezoek geen politiek karakter heeft, wordt in Brussel natuurlijk toch gehoopt dat het zal bijdragen tot de goede relaties tussen Duitsland en België, die moeten garanderen dat de Belgische neutraliteit zal worden gerespecteerd in geval van een gewapend conflict tussen de Europese grootmachten. In 1910 zijn er redenen genoeg om rekening te houden met de mogelijkheid van een nieuwe oorlog. De verdeeldheid tussen de mogendheden met hun tegenstrijdige belangen in de Russisch-Japanse oorlog en de Marokkocrisis heeft vanaf 1904 de spanning in Europa jaar na jaar doen toenemen, en voor de ontspanning is het allesbehalve bevorderlijk dat Duitsland in 1907 op de Tweede Vredesconferentie in Den Haag elk ontwapeningsplan van tafel heeft geveegd. De zogenaamde Triple Entente die daarop is ontstaan tussen Rusland, Groot-Brittannië en Frankrijk, vormt de facto een permanente motie van wantrouwen tegen Duitsland. Vooral de gespannen verhouding tussen Duitsland en Frankrijk impliceert een levensgrote bedreiging voor een klein buurland als België: ‘niets meer dan een hap voor de groote natie, in welks belang het ligt, zijn gebied te betreden’, schrijft Van de Woestijne de dag nadat Wilhelm is teruggereisd naar Berlijn.²¹

Als jongetje van vijf zou Wilhelm tijdens een zomervakantie in Blankenberge op het strand hebben staan kijken naar de schepen die in de verte voorbijvoeren – dat vertelt een oom van Raymond Brulez die destijds gedurende een paar weken het speelkameraadje van de twee jaar jongere Duitse prins zou zijn geweest. In *Het pakt der triumviren*, het tweede deel van *Mijn woningen*, loopt Brulez tijdens de Eerste Wereldoorlog naast de oom op het strand wanneer deze herinnering boven komt drijven:

‘Hij bleef een ogenblik staan en deed met zijn wandelstok het zand ter plaatse opstuiven. ‘Weet ge wel dat ik hier, aan de voet van deze golfbreker, met keizer Willem II gespeeld heb, toen hij nog een kleine jongen was? Ja, hier precies rechtover Borgen Palace – maar dat heette toen nog, met minder pretentie en betere keuken, eenvoudigweg: Hôtel de la Digue. Dat is lang geleden; laat ons eens tellen ... Ik ben van ’t jaar 1857, en het was in ’t jaar van mijn eerste communie, dus nog voor de oorlog van 1870. Willem was wat jonger dan ik. Met zijn broer en een précepteur logeerden ze een hele zomer in het hotel van bonpapa. Zelf mocht ik ook in de weekdagen mijn beste zondagskostuum dragen omdat ze me dikwijls meevroegen om op het strand te spelen. Er kwam toen nog haast niemand naar Borgen. Er was geen Casino, geen Pier en ook geen havendam te Zeebrugge. Van hier kondt ge zien tot aan Vlissingen! Die prins was geen kwade jongen; alleen maar een beetje hovaardig en met veel grillen, zoveel als een garnaal poten heeft. Hij kon dikwijls langdurig staan kijken naar de schepen die de kust voorbijvaardden. En dan vroeg hij aan zijn précepteur, die een goede verrekijker bezat, welke vlag ze voerden. En het antwoord was haast altijd: “Een Engels, een Engels, een Engels, een Hollands, een Noors, een Engels!” en dan riep Willem: “Wanneer ik later koning van Pruisen ben” – er was toen nog geen kwestie van een Duits keizerrijk – “dan zorg ik ervoor dat wij ook *eine tüchtige Flotte kriegen!*”²²

Mogelijk is de anekdote geheel of gedeeltelijk verzonnen, maar de naam van de Duitse prins op een *Liste des Etrangers* uit 1877 – die vermeldt welke gasten in welke hotels verblijven – bewijst dat Wilhelm in zijn jeugd inderdaad ten minste één vakantie doorbracht in Blankenberge. Tot de vaste zomergasten van de jonge badplaats behoren tussen 1880 en 1914 ook koningin Caroline van Saksen, aartshertogin Elisabeth van Oostenrijk en de Oostenrijkse troonopvolger Franz Ferdinand, die meermaals opduikt in het decor van de eerste twee delen van *Mijn woningen*. Onder andere in deze passus in *Het huis te Borgen* over juffrouw Héloïse die ’s zomers een juwelierswinkeltje openhoudt op de benedenverdieping van Maison Brulez-D’Hondt:

‘In juli 1913 wees Héloïse mij eens een forsige meneer, die voorbijwandelde, als zijnde de aartshertog Franz Ferdinand van Oostenrijk. “Het is zo’n braaf mens. Hij zou zijn tijd kunnen verslijten met op de roulette te spelen of

Prentkaart van Fernand Brulez aan zijn jongste broer Raymond, 1905. (privécollectie erven Brulez)

De Pier met het *palais de cristal* in Blankenberghe, rond 1900. Op de voorgrond: ezels die toeristen konden huren voor een tocht op het strand. (privécollectie erven Brulez)

Zomerdruchte op de Zeedijk in Blankenberghe, rond 1900. (privécollectie erven Brulez)

Toeristen maken met ezels een tocht op het strand van Blankenberghe, rond 1900. (privécollectie erven Brulez)

zich met cocottes te amuseren. Maar neen! 's Ochtends vroeg wandelt hij eenzaam naar Wenduine en 's namiddags zit hij in de kerk te luisteren naar Robaert die hem op het orgel Bach en César Franck voorspeelt. Hij heeft in mijn winkel een diamanten dasspeld gekocht die hij aan de organist cadeau zal doen bij zijn afreis. Zo'n voortreffelijk mens" – vermoedelijk bedoelde ze tevens: zo'n goede klant! – "zal een groot keizer worden en lang leven. Ge zult het zien. Dat staat in de sterren geschreven! ..."²³

In de jaren voor 1914 arriveert de aartshertog ieder seizoen begin juli met zijn gezin en een hele hofhouding voor een verblijf van vier tot zes weken op de Zeedijk in het Grand Hôtel des Bains et des Familles. Voor Blankenberge elk jaar weer een bijzondere eer, herinnert journalist Abraham Hans zich in 1915:

'Elk jaar verscheen de bijzondere luxe-trein, die gedurende 't verblijf van 't vorstenpaar in 't station bleef staan, de gordijnen neergelaten, 't koperen verguldsel met doeken omwonden. De aartshertog leefde te Blankenberge eenvoudig. Hij zat gansche middagen op een strandstoel aan zee. Men zag de aartshertogin soms op de Markt aan een kraampje echte Vlaamsche kant kopen. Toen de badman, van wiens cabien de vorst gebruik maakte, zijn vrouw verloor, zag men den aartshertog te voet den eenvoudigen lijkstoel volgen. Toch was hij altijd door een gevolg omringd. Dit vergezelde hem ook naar de zoogenaamde "Duitsche mis", welke iederen Zondag in de oude kerk van Blankenberge, rechts van 't station [...] werd gehouden. [...] De kinderen speelden bij gunstig weer elken dag op 't strand, onder 't toezicht van twee dienaren.'²⁴

'Alles mobil!'

In *Het pakt der triumviren* hangen aan de gevel van Hotel Doggerbank op de avond van 28 juni 1914 de Belgische en Oostenrijkse vlaggen halfstok. Van de hotelhouder die zijn neef is hoort de achttienjarige Raymond Brulez de reden: 'Deze middag werden aartshertog Franz Ferdinand en zijn gemalin te Serajewo vermoord. Ik ben deze attentie wel verschuldigd aan de nagedachtenis van zulke voorname als vriendelijke klanten!'²⁵ In Wenen heeft de troonopvolger zich zo ongeliefd gemaakt, dat er louter ceremonieel wordt gerouwd om zijn dood. Niemand maakt zich zorgen over mogelijke internationale repercussies. Geen mens annuleert zijn vakantieplannen. Wellicht is de verslagenheid nergens groter dan in Blankenberge, waar de komst van de aartshertog met zijn gevolg was aangekondigd voor 7 juli.²⁶ Twee dagen na het fatale schot geeft burgemeester Gustaaf D'Hondt in de Blankenbergse gemeenteraad lezing van 'eene mededeeling betreffende den aanslag te Serajevo gepleegd op den Aartshertog-troonopvolger Ferdinand van Oostenrijk en stelt voor adressen van rouwbeklag te zenden aan Z.M. den Keizer van Oostenrijk en

De monumentale façade van het Casino-Kursaal (1886) van Blankenberge voor de eerste verbouwing, rond 1900. (privécollectie erven Brulez)

den nieuwen troonopvolger Aartshertog Karel Frans Joseph. Stilzwijgend treedt de raad dit voorstel bij.'²⁷

Op de Zeedijk is de aanslag niet langer dan één dag groot nieuws – drie weken lang nog baadt Blankenberge in de zorgeloze sfeer van het zomerseizoen. Op 23 juli arriveert de Liechtensteinse vorst Johann II met zijn gezin en gevolg in het Grand Hôtel des Bains et des Familles waar ook zijn zwager Franz Ferdinand zijn vakantie zou hebben doorgebracht.²⁸ De Oostenrijkse schrijver Stefan Zweig houdt diezelfde week vakantie in het halverwege tussen Blankenberge en Oostende gelegen badplaatsje De Haan. 'Alle denkbare Nationen fanden sich friedlich zusammen,' schrijft Zweig in zijn memoires, 'man hörte insbesondere viel Deutsch sprechen, denn wie alljährlich entsandte das nahe Rheinland seine sommerlichen Feriengäste am liebsten an den belgischen Strand.'²⁹ De gezichten betrekken wel even als een passerende krantenventer de koppen van de Parijse bladen uitbrult – 'L'Autriche provoque la Russie!', 'L'Allemagne prépare la mobilisation!', – maar echt ongerust maakt niemand zich. Tenslotte kenden we dat soort diplomatieke conflicten al jaren, schrijft Zweig, en elke keer werden ze in extremis bijgelegd – 'Warum nicht auch diesmal?'

Gealarmeerd door geheime informatie spoort de vorst van Liechtenstein drie dagen na zijn aankomst terug naar zijn vorstendom, maar op 28 juli komt in Blankenberge nog het gezin Bauer uit Stuttgart aan. Een van de kinderen is de elfjarige Fritz Bauer – vijftig jaar later procureur-generaal in het Auschwitz-proces in Frankfurt.³⁰ In zijn memoires vertelt Bauer dat moeder de eerste dag al naar Oostende wilde om eindelijk de tango te zien dansen. Na de uitstap zit het gezin pas aan tafel wanneer iemand komt aanrennen met een telegram dat iedereen in paniek doet opspringen: ‘Die Männer stürzten in der Mitte zusammen und scharten sich um ein Stück Papier, das rot war, mein Papa kam zurück und sagte: “Es ist Krieg.”’³¹

Op 30 juli keren de Bauers met honderden landgenoten die een mobilisatie-telegram hebben ontvangen terug naar Duitsland. Voor een van de laatste treinen die uit Oostende naar de grens vertrekken, heeft ook Stefan Zweig een kaartje bemachtigd. In een Weense krant schetst hij op 1 augustus de grimmige sfeer van zijn laatste dag aan de Belgische kust: ‘Man fühlt sich umstellt, umlauert, in einem Netz von Unwahrheit und Gehässigkeit gefangen, und fühlt, nur eines kann einen jetzt frei machen, Flucht, die Heimkehr nach Österreich.’³² Dezelfde dag bericht *De Gazette van Brugge*: ‘Hoe de zaken ook draaien, de gebeurtenissen van den huidige oogenblik zijn reeds eene echte ramp voor de Belgische kust. Op dit tijdstip was het alle jaren voor Oostende, Blankenberghe, Heyst en al onze badplaatsen een stroom van Duitschers, Franschen uit ’t Noorden, Oostenrijkers, Hongaren, Russen. Met de eerste onrustwekkende berichten zijn de hotels als bij tooverslag weer ijdel gelopen.’³³ Hetzelfde geldt overigens voor de badplaatsen aan de Duitse Oostzeekust. Een Nederlandse toerist over het strand van Swinemünde op het eiland Usedom: ‘t Heele strand leeg en verlaten, de tienduizenden strandhuisjes moesten weg, en men ziet niets anders dan exerceerende soldaten. De 19.000 badgasten zijn als door den grond gezonken – allemaal weg!’³⁴ Op de laatste bladzijde van Brulez’ *André Terval* spreekt André op de Blankenbergse Zeedijk een loopjongen aan die net een telegram heeft afgeleverd aan een man op een hotelterras. ‘Zo zijn er sinds vanmiddag, voor ons hotel alleen, een dozijn telegrammen besteld: *Alles mobil!*’, vertelt de jongen.³⁵

Terwijl de gasten van Maison Brulez-D’Hondt een na een vertrekken, arriveert op 4 augustus – dag van de Duitse invasie in België – het Roemeense gezin Mavromati voor het huwelijk van dochter Fortuna met Lucien Brulez dat gepland is voor 6 augustus. Raymond haalt de gasten af aan het station, want Fortuna’s zus Florica is sinds een jaar zijn grote geheime liefde. Hij is vastbesloten om ‘de beminde ditmaal de beslissende verklaring te doen’³⁶, maar zover komt het niet: ‘Het eerste wat Florica mij zegde toen ze mij zag, was: “Raymond, ’t is oorlog.” En inderdaad op de dag dat ik mijn liefde wilde verklaren, verklaarden de Duitsers de oorlog.’³⁷ Het huwelijk van Lucien en Fortuna gaat voorlopig niet door. De volgende ochtend al vertrekken de Roemenen naar Oostende en via Parijs naar Marseille om vandaar ‘aan boord van de laatste passagiersboot doorheen de Dardanellen te glippen’.³⁸

Op 8 augustus schrijft de Blankenbergse correspondent van *De Gazette van Brugge*: ‘De Duitschers, die men hier acht dagen geleden nog in den hemel hief, zou men thans radbraken; ook werden alle Duitse uithangborden uitgeborsteld aan

hotels en winkels. Het gewone opschrift *Man spricht Deutsch* is overal afgeschraabd. Naar men vertelt, zouden verscheidene Duitse badgasten hier gezegd hebben: “Toekomend jaar is Blankenberghe onze badstad.”³⁹ Uit de mond van een andere Duitser hoorde journalist Abraham Hans: ‘Het volgend jaar komen we hier naar onze zee!’⁴⁰

Het einde van een tijdperk: terwijl Raymond Brulez in *Het pakt der triumviren* ’s avonds over de Zeedijk naar huis loopt, bedenkt hij dat dit het uur was waarop de kinderen van de Duitse barones die in een van de luxehotels verbleef, ‘nog even vanuit de verlichte kamers [...] het balkon opliepen om een *Gute Nacht* te roepen naar *Mutti*, die in zilveren schoentjes naar het Casino ging en uit de plooiën van de fluwelen avondmantel nog even een naakte arm ten afscheid wenkte’.⁴¹

In 1995, het honderdste geboortjaar van Raymond Brulez, stelt Jeroen Brouwers in *De Morgen* vast dat van het Blankenbergse waar de schrijver ter wereld kwam, ‘weinig meer te zien [is] dat nog herinnert aan een eeuw geleden, behalve dan de zee’. In een artikel uit 1986 in *Vrij Nederland* over een heruitgave van *Mijn woningen*, begint Jan Fontijn met het verhaal van zijn recente ‘literaire bedevaart’ naar Brulez’ geboorteplaats: ‘Hier en daar nog een hotel, dat aan de glorierijke periode herinnert van de jaren voor de Eerste Wereldoorlog [...]. Het hotel waar Brulez geboren werd bestaat al sinds lang niet meer.’ Onder een brief aan conservator Gerrit Borgers van het Letterkundig Museum in Den Haag schrijft Brulez zelf in december 1967: ‘Het Huis te Borgen (het gebouw ...) werd zo pas gesloopt ... er komt in de plaats een appartementsgebouw van zeven etages.’⁴²

Eerste drukken van de geciteerde boeken van Raymond Brulez: *André Terval of Inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid*, Amsterdam/Mechelen: De Spieghel/Het Kompas, 1930. De eerste drukken van de vier delen van *Mijn woningen* verschenen afzonderlijk bij J.M. Meulenhoff in Amsterdam: *Het huis te Borgen*, 1950 (Staatsprijs voor verhalend proza 1951); *Het pakt der triumviren*, 1951; *De haven*, 1952 en *Het mirakel der rozen*, 1955. Zijn literaire memoires bundelde Brulez in: *De toren van Lynkeus*, Brugge/Utrecht: Desclée de Brouwer, 1969. Een complete bibliografie van Raymond Brulez vind je op <http://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=brul001>, laatst geraadpleegd op 19/08/2011.

- 1 Benno BARNARD, De glimlach van België. Een intellectuele voorsprong van Raymond Brulez. In: *NRC Handelsblad (Boeken)*, 09/01/1998, p. 1. Onder de titel *De glimlach van België* herdrukt in: Benno BARNARD, *Een hiernamaals. Opstellen, in memoriams*, Amsterdam/Antwerpen: Atlas, 1999, pp. 202-210.
- 2 Joris VAN PARYS, *Masereel. Een biografie*, Antwerpen/Baarn: Houtekiet/de Prom, 1995, online raadpleegbaar op http://www.dbnl.org/tekst/pary001mase01_01, laatst geraadpleegd op 19/08/2011.
- 3 Joris VAN PARYS, *Het leven, niets dan het leven. Cyriel Buysse & zijn tijd*, Antwerpen/Amsterdam: Houtekiet/Atlas, 2007.
- 4 Zie: Joris VAN PARYS, Grenzen en grensver-schuivingen. De paradox van het leven zelf. In: *Biografie Bulletin. Grensgevallen*, Amsterdam: Werkgroep Biografie, najaar 2010, pp. 4-6.
- 5 *Le Phare de Blankenberghe*, 05/08/1856 en 01/09/1857, geciteerd in: Robert BOTERBERGE, *Van zeebad tot badstad. Oorsprong en ontwikkeling van het toerisme in Blankenberghe. Deel 1: tot aan de Eerste Wereldoorlog*, Dexia Bank: Brussel 2003, p. 51.
- 6 Jean D'ARDENNE, *Guide descriptif illustré de la côte de Flandre et des plages de la mer du Nord*, Brussel: Ad. Mertens, 1888, p. 294.
- 7 Charles Brulez aan Alida Brulez, Blankenberghe, 11/04/1894 (kopie privéarchief Oudergem).
- 8 Uit het typoscript van de dankrede van Raymond Brulez na zijn installatie als ereburger van Blankenberghe, 12/03/1961 (privéarchief Oudergem).
- 9 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen. Autobiografisch vierluik*, Amsterdam: Meulenhoff, 1997, p. 395 (*De haven*).
- 10 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 104 (*Het huis te Borgen*). In *De toren van Lynkeus* (1969) laat Brulez een foto van Hôtel de l'Océan opnemen met als onderschrift: "Hotel Doggerbank" (zie *Pakt der Triumviren*).
- 11 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 187-188 (*Het pakt der triumviren*). Wat de 'berusting' van de proletariërs betreft: in 1887 werd een opstandige beweging onder de uitgebuite vissers van Oostende bloedig onderdrukt.
- 12 Raymond BRULEZ, *André Terval of inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid*, Amsterdam: Meulenhoff, 1987, p. 45.
- 13 Raymond BRULEZ, *De toren van Lynkeus*, Brugge/Utrecht: Desclée De Brouwer, 1969, p. 16.
- 14 Raymond BRULEZ, *De toren [...]*, p. 19-20.
- 15 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 138-139 (*Het pakt der triumviren*).
- 16 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 138-139 (*Het pakt der triumviren*). Dezelfde herinnering haalt Brulez op in een lezing uit 1957 (typoscript privéarchief Oudergem).
- 17 Lucien Brulez aan Raymond Brulez (prentkaart), Blankenberghe, 27/09/1902 (privéarchief Oudergem).
- 18 Typoscript 1961; 'gesakkadeerde beelden' (van het Franse 'saccader'): hortende, haperende beelden; De Blankenbergse demonstratievlucht van Hélène Dutrieux, de eerste vrouw onder de Belgische luchtvaartpioniers, vond plaats op 3 september 1910; haar vlucht Blankenberghe-Brugge-Blankenberghe (45 kilometer) was toen inderdaad een wereldrecord.
- 19 Raymond BRULEZ, *André Terval [...]*, p. 53.
- 20 Karel VAN DE WOESTIJNE, Keizer Wilhelm te Brussel. In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 26 en 27/10/1910; Karel VAN DE WOESTIJNE, De Duitse Keizer te Brussel. In: *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 29/10/1910. Herdrukt in: Karel VAN DE WOESTIJNE, *Verzameld journalistiek werk. Deel 4. Nieuwe Rotterdamsche Courant oktober 1910-november 1911*, Gent: Cultureel Documentatiecentrum, 1988, p. 54-68.
- 21 Karel VAN DE WOESTIJNE, De Duitse Keizer [...].
- 22 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 249-250 (*Het pakt der triumviren*).
- 23 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 23 (*Het huis te Borgen*). De echte naam van Héloïse Vanhoeck was Héloïse van den Broucke; de Blankenbergse koster heette niet Robaert maar Stroobant.
- 24 Abraham HANS, Uit Blankenberghe. In: *De Telegraaf*, 03/06/1915 (avondblad); Duitse mis: omdat Blankenberghe zo populair was bij Duitse toeristen uit het Rijnland, bestonden er naast de erediensten in het Duits nog allerlei andere voorzieningen, zoals een Duitse apotheek en een Duitse boekhandel.
- 25 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 194-195 (*Het pakt der triumviren*). In 1954 schreef Brulez het hoorspel *Van Serajewo tot 4 augustus*, over de maand tussen de moordaanslag en de Duitse invasie in België.
- 26 Zie: Abraham HANS, Uit Blankenberghe [...]: 'Te Blankenberghe was de ontroering groot. Ieder sprak over 't drama.'
- 27 Stadsarchief Blankenberghe, Notulen van de gemeenteraadszitting van 30/06/1914. Volgens Abraham Hans (*Uit Blankenberghe*) overwoog de Blankenbergse gemeenteraad in juli 1914 een straat naar de aartshertog te noemen.
- 28 Robert BOTERBERGE, *Van zeebad tot badstad [...]*, p. 27.
- 29 Stefan ZWEIG, *Die Welt von gestern. Erinnerungen eines Europäers*, Frankfurt am Main: S. Fischer, 1970, p. 253-254 (oorspr. Stockholm 1944).
- 30 Auschwitz-proces: tot de jaren 1960 bezetten vele ambtenaren en juristen met een naziverleden nog steeds hoge posten in het Duitse overheids- en gerechtsapparaat. De Joodse jurist Fritz Bauer (1903-1968), die zelf een concentratiekamp had overleefd, slaagde er ondanks systematische tegenwerking in tijdens dit geruchtmakend proces in Frankfurt (1963-1965) voor het eerst ook een aantal SS-kampbewakers te laten berechten op basis van honderden getuige-verklaringen van overlevenden. Zie de website *Das Ende des Schweigens* (2005) van de Hessischer Rundfunk (<http://www.auschwitzprozess.hr-online.de>, laatst geraadpleegd op 29/07/2011) en de documentairefilm *Fritz Bauer – Tod auf Raten* (2010) van Ilona Ziok. Behalve in het Auschwitzproces speelde Bauer ook een belangrijke rol bij de opsporing van Adolf Eichmann.
- 31 Geciteerd in: Irmtrud WOJAK, *Fritz Bauer 1903-1968. Eine Biographie*, München: C.H. Beck, 2009, p. 70-72.
- 32 Stefan ZWEIG, Heimkehr nach Österreich. In: *Neue Freie Presse*, 01/08/1914.
- 33 Geciteerd in: Robert BOTERBERGE, *Van zeebad tot badstad [...]*, p. 29; 'ijdel geloopten': leeggelopen.
- 34 *De Telegraaf*, 24/08/1914 (avondblad).
- 35 Raymond BRULEZ, *André Terval [...]*, p. 138.
- 36 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 197 (*Het pakt der triumviren*).
- 37 Raymond Brulez. In: Joos FLORQUIN, *Ten huize van ... I*, Leuven/Brugge: Davidsfonds/Desclée De Brouwer, 1971, p. 57.
- 38 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 197 (*Het pakt der triumviren*).
- 39 Geciteerd in: Robert BOTERBERGE, *Van zeebad tot badstad [...]*, p. 31. Dat men de Duitse badgasten 'in den hemel hief' is een lichte overdrijving. Zie: Abraham HANS, Uit Blankenberghe [...]: 'Op 't strand maakten ze dikwijls ruzie ... 't Was hun badkar, 't was hun put, 't was hun bank ... [...] "Veel Duitschers komen hier om te eten en dan in de duinen te vegeteeren", zei me een hotelhouder. "Voor ons zijn 't gemakkelijke klanten. Kom ik in de keuken en maken ze daar den Duitschen pot gereed, dan zeg ik menigmaal: "Vooruit, gooi er nog maar een emmer erwtten door en een paar brokken vet ..." Op de kwaliteit letten ze zoo nauw niet, maar wel op de quantiteit. En bierdrinken, o, de vrouwen haast zoo erg als de mannen!"
- 40 Abraham HANS, Uit Blankenberghe [...].
- 41 Raymond BRULEZ, *Mijn woningen [...]*, p. 196-197 (*Het pakt der triumviren*).
- 42 Raymond Brulez aan Gerrit Borgers, Brussel 01/12/1967 (privéarchief Oudergem).